

EMLÉKEZÉS LÉTAY BALÁZSRA

A Jósa András Múzeum alapításának 100. évfordulójára gondolva, nagy örömmel olvastam Kiss Lajosnak A Szabolcs Vármegyei Múzeum Története c., 1965-ben, a Múzeumtörténeti sorozat II. számaként megjelent munkáját, amely az alapítástól, 1868-tól, 1918-ig terjedő, mindig küzdelmes évek — mondhatnám — krónikáját adja.

Nem került el a figyelmét sem a limbusban talált aprólékos feljegyzés, sem a helyi sajtóban megjelent legkisebb adat sem, amely ennek az ötven esztendőnek áldozatos munkáját hivatott megörökíteni. Jó része olyan ezeknek a közléseknek, hogy csak olyan ember figyelhetett fel rájuk, aki a múzeumnak nevet adó Dr. Jósa Andrásnak nemcsak öreg korában volt hasznos és nagyrabecsült munkatársa, de a két ember testében ugyanaz a magyar lélek lakott. Olyan két ember akit a fajtájához való ragaszkodás, annak küzdelmes múltja, nehéz jelene és a bizonytalannak tűnő jövője iránti aggódó érdeklődés egyaránt áthatott; akik nemcsak megértették, de meg is becsülték egymás munkáját. Nem mindennapi adottság az egy fedél alatt dolgozók népes táborában.

Ebben a — magyar múzeumok múltját is példázó — krónikában lapozgatva, hírlapi cikk idézése vonzotta magához a szemeimet. A cikk Jósa András 1909. évi múzeumi jelentése egy részének szószerinti szövege.

Legyen szabad ezt az idézetet itt is szószerint átvenni onnan, ahonnan Kiss Lajos is vette: a Nyírvidék 1910. szeptember 16-án megjelent számából.

„Dr. Pósta Béla és Mihalik József ajánlatára — írja a cikkben Jósa András — a Szabolcsvármegyei Múzeum mintegy 7000 tárgyai leltározására és korszakok szerinti rendezésére küldötte ki (a NKOF) aranyosrákosi Létay Balázst a kolozsvári múzeum segédarcheológusát támogatásomra, mert magas korom és látóképességem tetemes fogyatkozása miatt, bugafővel erre képtelen lettem volna. Létay Balázs 7 hét alatt nem tekintve a hivatalos órára, vasárnapra, ünnepnapra, kora reggeltől kezdve estig dolgozott. A múzeum leltárát, korszakonként csoportosítva, ő készítette el, és az összes tárgyakat leltári számmal ellátta. Nem csak leltározott és korszakonként rendezett, de sepregetett, porolt is, mert hát a múzeumnak külön szolgálja nincs.”

Eddig a Nyírvidék idézete. Ehhez Kiss Lajos még hozzáteszi: „Jósa András később is — a világháborúban történt halála után is — szeretettel emlegette ezt a kiváló tehetségű székely fiút.”

Erről, a Jósa András Múzeum 100 éves történetéhez, komoly okmány szerkesztésével — a leltározással — hozzátartozó székely fiúról — négy évig volt egyetemi évtársamról — úgy gondolom méltó dolog lesz megemlékezni, a jubileum alkalmával és egyúttal születésének 80. évfordulójára.

Annyival is inkább kötelességemnek érzem, mert — bár a Szegeden meg-

jelent régészeti bibliográfiában benne van a neve, sajnos csak a nekrológok közt, — az Akadémia kiadásában megjelent új bibliográfiából teljesen kimaradt. Pótolja ezt a mulasztást ez a megemlékezés.

A régészeti írók névsorából azért maradt ki, mert neve alatt egyetlen közleménye sem jelent meg szakfolyóiratainkban.

Miért beszélünk hát róla, mint régészről?

Mint kor — és évtársa, jól tudom, hogy a keleti régészet művelésére készült, amit Erdély szelleme és Pósta Béla keleti tervei egyaránt megmagyaráznak.

Pósta Béla szavait idézem: „A feladatává tett kutatások végezhetése hosszadalmas előtanulmányokat igényel, s ezek végzése lehetetlenné teszi a könnyű sikereket, az olcsó irodalmi babérokat. Aki tehát ezekre jelentkezik, annak le kell egy jó időre mondania arról, ami ifjú embereket leginkább szokott csábítani: az irodalmi szereplésről. Létay Balázs könnyen tette ezt; sokszor lett volna elmondanivalója, de nem hamarkodta el; várt míg teljesen, a maga egészében, megérlelődik a dolog.” (Dolg. 6/1915/132).

Ez a fegyelem kötötte a maga nagy feladatának lelkiismeretes elkészítéséhez és ezért maradt szegény, a 26 éves korában már jeltelen sírban pihenő Létay Balázs nyomtatásban megjelent irodalmi hagyatéka. Mert írásos hagyatéka maradt, ha máig is valóban megmaradt. De hova lett?

*

Az a levelezés, mely közte és professzora Pósta Béla között, londoni tanulmányútja idején, állandó kapcsolatot jelentett, élénk világot vet tudományos felkészültségére és politikai tisztánlátására.

Londonból hazakerült iratai között — Buday Árpád közvetítésével — egy levél fogalmazvány töredéke került 40 évvel ezelőtt rövid időre kezeim közé. Ennek utolsó bekezdésében bámulatossal előérzettel beszél arról, aminek hazánk történetében be kellett következnie.

„Bocsásson meg Méltóságod — írja —, hogy ilyen sok idejét lefoglalom, de azt hiszem érdekelni fogja a következő eset. A pansióban lakik egy olasz fiatal ember is, aki tartalékos olasz tiszt. A múlt napokban azzal a kijelentéssel lepott meg, hogy ... az olaszok tulajdonképpen szeretik a magyarokat, csak az osztrákot gyűlölik. Arról meg vagyok győződve, s láttam rajta is, hogy ott olyan mély lehet a gyűlölet Ausztria iránt, hogy csak a kellő alkalmat várják Ausztria megtámadására. Nem csak az, hogy Triestet, Trentot, tűzzel vassal Olaszországhoz akarják csatolni, hanem, amint ez az olasz fiatal ember kifejezte magát, „Olaszországot mindig megalázta Ausztria”, s ezt soha se tudják megbocsátani. Ami az irántunk való szeretetet illeti, hát ... én meg vagyok győződve, ha úgy alakulnának a viszonyok, ... az olasz az „ellenségünket” segítené: ... Annyi bizonyos, hogy nincs egy jó barátunk sehol köröskörül s ezt nagyon is észbe kell tartanunk.

A hazáját féltő éles látású diplomata szava lehetne ez, aki megérezte azt, ami következik, de arra nem gondolt, hogy ezt már ő nem éri meg. Nem tért ki saját sorsa elől; Németországon keresztül haza szökött és szomorú végzete beteljesedett.

Már is előttünk áll Létay Balázs férfias jelleme, akit pályája kezdetén, — talán első önálló régészeti munkája végeztével — olyan nagy elismeréssel említ Jósa András. A nyíri kuruc és az erdélyi székely szíve összedobbant.

Ha valaki azt hinné, hogy az aranyosrákosi Létay Balázsról szóló elismerést, a kettős előnevű nagybányai és németzögyényi Jósa András a nemesi előnév miatt írta, az csak arról tenne bizonyosságot, hogy nem ismerte sem az egyik, sem a másik embert.

Létay Balázs egész rokonsága az aranyosrákosi határ egy-egy párholdnyi kis földeskéjét maga művelte, csakúgy mint az erdélyi és alföldi parasztság előnév nélküli ezer és ezer dolgozó magyarja. Rokonsága egytől-egyig az ő már is megismert hajthatatlan jellemét tükrözte akkor, amikor a távoli Rohoty környékén eltemetett hadapród gyászünnepén a végzet ellen keményen zúgólódva, míg az egyszerű falusi unitárius templom padjait is öklével verte, érezve az egész falut ért nagy veszteséget, pedig még csak nem is sejtette, hogy a halál Pósta Béla legszebb magyar régészeti elgondolását hiúsította meg örökre; Jósa András pedig — bár kegyelettel őrizte őseitől örökölt nemesi oklevélét, de csak azt a kutyabőröt becsülte, amit az élet becsülettel végzett munkájának eredményeivel szerzett meg az ember. Ezt látta meg Létay Balázs hét hetes lankadatlan munkájában, ami még őt is a fáradhatatlan örökké — nemcsak több műszakban, de igen különböző területeken — dolgozó embert is meglepte. Csak Pósta Béla nem csodálkozott, — olvasta Jósa András elismerő jelentését, mert ő tudta, hogy Létay Balázsnak „nem megerőltetés, ha a nap 24 órájából tizenkettőt íróasztal mellett töltött; folytonos egyenletes elmélyülő munkában.”

*

De lássuk — ha még ezek után is szükség van rá — ki volt Létay Balázs? Röviden felelhetnék erre a kérdésre.

Ha a kitartó munkának, az istenadta tehetségnek és a kötelesség teljesítésének szobrot akarnának állítani, azt ajánlanám Róla mintázzák meg, mert ez volt Létay Balázs.

Nyolcvan éve lesz ebben az évben: 1888 október 31-én, Aranyosrákosen született. Falujában élte a nem éppen földhöz ragadt szegény székely fiú életét, amelyet olyan költőien, szépen írt meg, Tamási Áron is saját magáról.

1898—1906-ig a kolozsvári unitárius gimnázium diákja, majd 1906—1910-ig a kolozsvári egyetem történelem—latin szakos bölcsészettan-hallgatója. Korán felismerte hivatottságát, s már harmadéves egyetemi hallgató korában az Erdélyi Múzeum Régészeti Osztályával kapcsolatban levő egyetemi régészeti intézetbe került, amelynek Pósta Béla vezetése alatt kifejlődő szelleme, a szó legnemesebb értelmében, irányítólag hatott a korán felismert nagytehetségű székely fiúra.

Mikor pár évi tanulás után az intézethez került, már 10 éve vezette mintaszzerűen annak minden ügyét Pósta Béla. Nem a szemnek dolgozott, hanem a tudományos szervezetet s ezzel az erdélyi régészeti kutatást alapozta meg. Éles szemmel válogatta ki, megfigyelt fiatal munkatársait, akiket a gondos apa szeretetével nevelt, tanított és munkájukat abba az irányba terelte, amelyre hajlandósága, kedve és adottsága is volt. A különböző szakokra így nevelt emberekből állította össze azt a gárdát, amely egymás megértésével, támogatásával, féltékenység nélkül, készült a jövő nagy feladataira. Mindenkinek jutott belőle.

A bátor szókimondás sokaknak nem tetszik. De aki maga is a száján hordta a szívét, akinek nem volt titkos, rejtett célja, az jól érezte magát a meghitt környezetben, ahol minden lépése körül az aggódva szorító, de

a munkát, tudást megkövetelő apa gyöngéd, de ha kellett, keménykezű irányítását, a háta mögött pedig harcra kész erős védelmét érezte. Ebben az egységes szellemben nevelt környezetbe került Létay Balázs, két évi tanulás után — további tanulásra, 20 éves korában.

Hogy professzora mennyire megbízott jellemében, munkaképességében és munkája eredményességében, azt éppen az anyaintézetől olyan távol, Nyíregyházán levő múzeumban rábízott felelősségteljes munka, s annak maradéktalan elvégzése igazolja alig egy esztendő múlva.

Jósa idézett jelentéséből kitűnik, hogy a Létay által készített volt a múzeum alapleltára, még akkor is, ha a feljegyzések régebbi időre is visszamennek.

Nem kétséges, hogy a jó előiskola ellenére, Jósa András sok mindenre megtanította, a kis vidéki múzeum nyomorúságát, az értelmiség túlnyomó részének nagy akadályt jelentő közönyét, addig nem ismerő fiatal régészt, aki mindazért becsületesen végzett munkával fizetett, noha tudta, hogy itt szerzett ismeretei nagyon távol vannak attól a céltól, amely felé az intézet terve szerint haladnia kell.

Pósta Béla pontos iskolája után, amely a numizmatika apróságain s a fizikumot megpróbáló ásatásokon keresztül vezetett, vitt Létay életcéljához, a keleti régészethez is.

Szellemi képessége, hihetetlen munkabírása és kitartása, valósággal predestinálták erre. Az idegen módszerek és keleti nyelvek tanulása a mezopotámiai éghajlat leküzdése nem állította volna olyan feladat elé, amelyet könnyen el ne végezhetett volna.

Megvoltak benne mindazok a képességek, amelyek erre a célra szükségesek. És erre a munkára készült ismert kitartásával ha figyelték munkáját, ha megbízva benne magára hagyták. Belenevelődött, hogy ott ahol ő dolgozik, neki kell meglátni a feladatokat, neki kell cselekednie, de a felelősséget sem osztja meg vele senki.

A Magyarországon akkor feltalálható szakirodalom alapos tanulmányozása után, a párizsi majd londoni gyűjteményekben ment dolgozni, ahol egész lelkével folytatta kiszabott feladatát.

Ott végezte azt az alapos munkát, amely két és fél hónap alatt képessé tette arra, hogy könnyebb ékírásos szövegeket olvasson. Igyekezett megfejteni a kezébe került emlékeket. Ott állította össze azt a hatalmas bibliográfiát, amelyet 1914 július 6-án, tanulmányának is beillő levélben küldött atyái mesztérének.

Örök kár, hogy ez a levél, a háború alatt elveszett, mert ez mindennél jobban igazolhatná azt, hogy mestere nem tévedett akkor, amikor tehetséges tanítványát ezen az úton elindította.

Még alkalmam volt annak idején látni és a szegedi egyetem barátai egyesületének egyik szakgyűlésén be is mutatni azt a levelet, amely igazolta, hogy Pósta Béla elgondolása nem volt utópia. Meg volt hozzá a mindennel felfegyverzett fiatal, méltó tanítvány. De a pénz még nem volt meg.

Létay hazakerült jegyzetei, amelyekben megkezdett munkák is voltak, vaskos kötetekre rugnak. De hova lettek? És mi lehet mindez ahhoz képest, amit hatalmas memóriája megőrzött?

De alig telt el egy hónap a jelentés megírása után, a londoni önként vállalt munkát félbeszakította a háború fegyverbe hívó szava. Angol barátai figyelmeztették, hogy maradjon Londonban, de ő, éppen ezért, az angol moz-

gósítás előtt való napon, mindenét otthagya Németországba szökött. De sietve hagyta ott Németországot is, mert tudta, hogy új kötelességek várnak rá.

Alig vonult be ezredéhez, az északi harctérre került. Széleskörű nyelvismeretével segédtsízt lett, de mikor azt jelentették, hogy hiányzik egy szakaszparancsnok, parancsot nem várva maga foglalta el annak helyét és augusztus 25-én fényesnek ígérkező tudományos pályáját, legszebben ívelő kezdetén kettétörte a halál.

Mindenki azt hitte és látta, hogy Létay Balázs pályáján 1914 decembere fogja jelenteni azt a pontot, ahol hát végig csiszolt tudásával megkezdheti azt a munkát, amely a keleti magyar régészeti intézet felállítására vezet.

De a végzet másként akarta.

*

A 100 éves Jósa András Múzeumban nem Létay Balázs volt az egyetlen erdélyi ember, aki munkatársként dolgozott a fáradhatatlan alapítóval együtt.

Nem volna teljes ez a megemlékezés, — ha csak névszerint is — ne említenénk *Cserni Bélát* a gyulafehérvári múzeum érdemes igazgatóját, aki máig is elismert kutatója volt Apulumnak és a dáciai római emlékeknek. Számtalvó munkáiról szólva utalunk a bibliográfia adataira.

Erdélyben jól elindított, s részben befejezett munkát hagyott ránk, de Nyíregyházán csak rendező munkát végzett.

Létay Balázst itt bevégzett — a nehéz körülmények között alapot teremtő — tudományos munkája és a kettős jubileum helyezi előtérbe.

A Jósa András Múzeum büszke lehet arra, hogy a nagyrahitott, korán elhalt fiatal régész első önállóan végzett munkájának kéziratát őrzi 1909-ben elkészített leltárában.

A kettős évforduló alkalmával fájó kegyelettel és elismeréssel gondolunk emlékére.

BANNER JÁNOS

Irodalom

Pósta Béla, *Létay Balázs*. Dolg. 6/1915/131-től 132. — *Létay Balázs okl. középiskolai tanárnak az Érmészeti és Régészeti Intézet osztályarchaeologusának a harctéren történt elhunytáról*. Acta univ (Kolozsvár 1915) Fasc I. 86—89. — *Levél Létay Balázs atyjához, Létay Lőrinc úrhoz*. Unitárius Közlöny. 28/1916/71—81.